

MEXANİKİ DİSLALİYA ZAMANI FONEMATİK QAVRAMANIN MÜAYİNƏSİ

Açar sözlər: fonematik eşitmə, fonematik qavrayış, fonem, nitq.

Key words: phonemic insight, phonemic hearing, phonemes, speech

Ключевые слова: фонематический слух, фонематическое восприятие, фонема, речь

Fonematik eşitmə-bu incə sistemləşdirilmiş öz ana dilinin fonemlərini tanımağa və fərqləndirməyə imkan verən bir sistemləşdirilmiş eşitmədir.

Fonematik eşitmə fizioloji eşitmənin bir hissəsi olaraq eşidilmiş səsləri onların in sanın hafizəsində həkk olunmuş etalonları ilə müqayisəsinə yönəldir.

«Fonematik eşitmə» anlayışını fonematik qavrama anlayışından fərqləndirmək lazımdır.

Fonematik qavrayış - bu fonemlərin fərqləndirilməsi və sözün səs tərkibinin müəy yənləşdirilməsi bacarığıdır. Sözdə neçə heca, səs olduğunu, səslərin söz əvvəlində, ortasında və ya sonunda gəlməsi, sait və ya samit olması, kar, cingilitili və s. məhz fonematik qavrama bu məsələləri həll edir.

Fonematik eşitmə və fonematik qavramanın düzgün inkişafı əsasında uşaqlarda nitqin inkişafı, məktəb təlimi dövründə oxu və yazıya yiyələnmə ilə həyata keçirilir. Aparılan müşahidələr göstərir ki, uşaqlarda çox zaman səs tələffüzünün pozulmaları eşitmə qavraması ilə bağlı olur. Uşaqlarda fonematik qavrayışın diaqnostikasından öncə mütləq onun fiziki eşitmə vəziyyəti nəticələri ilə tanış olmaq lazımdır. Tədqiqatlar nəticəsində müəyyən olmuşdur ki, erkən inkişaf mərhələsində eşitmənin cüzi itirilməsi belə nitq səslərinin fərqləndirilməsini, və onların düzgün və dəqiq tələffüzünü çətinləşdirir. Normal eşitmə itiliyi fonematik qavrayışın formalaşması üçün ən başlıca şərtidir. Lakin normal fiziki eşitməsi olan uşaqlarda çox zaman fonemlərin incə differensasiya əlamətlərinin fərqləndirilməsinə də spesifik çətinliklərin olması və onların uşağın nitqinin səs tərəfinin inkişafı gedişinə mənfi təsiri müşahidə olunur. Eşitmə ilə səslərin differensasiya çətinlikləri ikincili olaraq səs tələffüzünün formalaşmasına mənfi təsir göstərə bilər.

Uşaq nitqində diffuz səslərin davamsız artikulyasiyasının işlənməsi, təcrid olunmuş halda düzgün, heca və sözlərdə isə əvəzlənmə, qarışdırılma, buraxılma kimi çatışmazlıqlar artikulyasiya quruluşunda, onun funksiyasında özünü göstərən pozulmalarla sıx bağlılığını və fonematik qavrayışın birincili formalaşmamasını göstərir. Fonematik qavrayışın diaqnostikasının çətinliyi onunla bağlıdır ki, çox zaman fonematik qavrayış çatışmazlığı qabarıq artikulyasiya qüsurları olan uşaqlarda fonem yaradıcı qnostik funksiyaların inkişafı qeyri münbit şəraitdə getməsi ilə meydana çıxır. Buna görə də mütləq artikulyasiya aparatının çatışmazlığı zamanı fonematik inkişafsızlığın ikincili meydana çıxma hallarını, fonematik qavrama çatışmazlığının nitqin səs tərəfinə yiyələnmə pozulmalarını yaradan səbəbdən fərqləndirmək lazımdır.

Fonematik qavrayışın vəziyyətini müəyyən etmək məqsədi ilə adətən səsi tanımaq fərqləndirmək və sadə frazalarda müqayisə etmək, müəyyən söz sırasından seçmək və yadda saxlamaq, səs sırasını, 2-3 elementdən ibarət heca sıralarını (saitlərin dəyişməsi ilə ma - mo - mu, samitlərin dəyişməsi ilə va- ta- ka, pa -xa - pa və s.) yadda saxlamaq üsullarından istifadə edilir.

Uşaqlarda səs tələffüzünün yoxlanmasından sonra mütləq onun səsləri eşitmə ilə necə qavraması və fərqləndirməsini müəyinə etmək lazımdır. Bu xüsusi ilə artikulyasına görə oxşar, səslənməsinə görə yaxın olan səslərə aiddir.

Uşaqlarda fonematik qavramanın müəyinəsinə əks etmə ilə müxalif samitlərdən ibarət və uşağın tələffüz edə bildiyi heca sırasının deyilməsi ilə başlanır. 5-6 yaşlı uşaqlara eşitmək və tələffüz etmək üçün 2 heca, 6 yaşdan yuxarı uşaqlara isə 3 heca təklif edilir. Hər bir hal üçün hecaların sayı uşağın inkişaf səviyyəsindən asılı müəyyən edilir. Bu hecalara daha çox təhrif edilən və ya tələffüzündə çətinliklər olan samitlər daxil edilir. Uşaqlarda fonematik qavramanın müəyinəsində əsasən samitlərin növbələşməsi gələn düz hecalardan istifadə edilir və hər dəfə heca sırası dəyişdirilir.

Müəyinə prosesində uşaq və loqoped üz-üzə oturur və loqoped ağzını ekranla bağlayır. Loqoped uşağa hecanı bir qədər ləng şəkildə, lakin dəqiq düzgün, orta hündürlükdə səslə tələffüz edir və uşağın həmin heca sırasını müvafiq düzgün və dəqiq nümunəyə əsasən təkrar etməsini tapşırır.

Müəyinə zamanı fitli və fışıltılı səs qrupunun bütün korrelyasiya olunan fonemlərin (sa - şa, za -ja, sa - za və s.) kar və cingilitili (da - ta, pa -ba, ka -ga və s.), sonor (ra -la, ri -li və s.) yumşaq və sərt (sa -sya, la -lya) eşitmə ilə fərqləndirilməsi yoxlanılır. Bu məqsədlə loqoped uşağa müxalifətdə olan müxtəlif

heca ları onun ardınca tələffüz etməyi tapşırır. Məsələn, sa - şa, şa -sa, aş - aş, sa - ja, ra -la və s. Əgər uşaq bəzi səsləri düzgün tələffüz etmirsə o zaman onların fərqlən dirilmə bacarığı başqa bir üsulla yoxlanılır, uşağa verilmiş hecanı eşitdikdə hər hansı bir hərəkəti etmək təklif edilir. Məsələn əgər sa -za hecaları arasında şa heca sını eşidirsə o əlini qaldırır. Bundan əlavə loqoped uşağa kəsmə əlifbadan istifadə edərək eşitdiyi hecanı yığmağı, yaxud yazmağı tapşırı bilər.

Ədəbiyyat:

1. T.Ağayeva, S.Əliyeva Loqopediyanın nəzəri -praktik məsələləri .Bakı., 1999.
2. N.T.Hüseynova T.H.Ağayeva Lopediya Bakı., 2018.
- 3.Диагностика нарушений речи у детей и организация логопедической работы в условиях дошкольного образовательного учреждения: Сб. методических рекомендаций. – ДЕТСТВО-ПРЕСС, 2002
5. Парамонова Л.Г. Логопедия для всех. - СПб: Питер, 2004.

Examination of Phonemic Perception in Mechanical Dyslalia

Summary

The basic concept of phonemic perception is the phonemic process. Phonemic - is the ability of a person to analyze and synthesize speech sounds, that is, hearing provides the perception of the phonemes of a given language. Phonemic hearing means that hearing by means of which the semantic perception of a word as a set of phonemes is carried out and control over it. Phonemic perception performs the operations of distinguishing and recognizing the phonemes constituting the sound envelope of a word.

With mechanical dyslalia, there are violations of the sound-speech side of speech. As a result, a violation of phonemic perception can be observed. Phonemic perception requires certain research methods. Namely, a violation of the phonemic perception of hissing and whistling sounds, sonorous sounds, etc. Given these disorders, the diagnosis of dyslalia has its own distinctive feature, i.e. phonetic violation goes phonetic-phonemic violation (FFI).

Обследование фонематического восприятия при механической дислалии

Резюме

Основное понятие фонематического восприятия – это фонематический процесс. Фонематическое – это способность человека к анализу и синтезу речевых звуков, то есть слух обеспечивающий восприятие фонем данного языка. Фонематический слух, означает, что слух, посредством которого осуществляется смысловое восприятие слова как комплекса фонем и контроль над ним. Фонематическое восприятие осуществляет операции различения и узнавания фонем составляющих звуковое оболочку слова.

При механической дислалии происходит нарушения звукопроизводительной стороны речи. В результате, можно наблюдать нарушение фонематического восприятия. Фонематическое восприятие требует определенных методов исследования. А именно, нарушение фонематического восприятия шипящих и свистящих звуков, сонорных звуков и т.д. Учитывая эти нарушения, диагноз при дислалии имеет свою отличительную особенность, т.е. фонетическое нарушения переходит фонетико-фонематическое нарушение (ФФН).

Rəyçi: dos.N.T Hüseynova